

ТАҚРИЗИ

муқарризи расмӣ ба диссертатсияи Шамшоди Чамшед дар мавзӯи «Аз таърихи эҷоди «Ёддоштҳо»-и Садриддин Айнӣ (дар асоси матнҳои чопии асар)» барои дарёфти дараҷаи илмии доктори фалсафа (PhD), доктор аз рӯйи ихтисоси 6D020500 – Филология

Садриддин Айнӣ дар ҳассостарин давраи таърихии халқи тоҷик зиндагӣ ва эҷод карда, аз худ мероси гаронбаҳои бадеӣ, илмӣ ва публицистӣ боқӣ гузошт ва дар замони Истиқлолияти давлатии Тоҷикистон ба унвони Қаҳрамони Тоҷикистон мушарраф гардид. Осори басо ғановатманди устод Айнӣ бо забони халқҳои гуногун тарҷума шуда, мавриди истифодаи ҷомеаи ҷаҳонӣ қарор доранд.

Асари охирин ва ҳаҷман бузурги адиб «Ёддоштҳо» нотамои монд, лекин дар ҳамин шакл ҳам аз тарафи ҷомеаи ҷаҳонӣ чун асари дорои арзишҳои волои миллӣ ва байналмилалӣ пазируфта шуд.

Таҳқиқи «Ёддоштҳо» аз лиҳози матншиносӣ дар адабиёти тоҷик падидаи нав мебошад. То дастрас шудани диссертатсияи мавриди назар оид ба хусусиятҳои ғоявию бадеӣ, тарзи типофарӣ ва дигар паҳлуҳои «Ёддоштҳо» муҳаққиқони ватаниву хориҷӣ, ба монанди И. Брагинский, Сарвари Гӯё, С. Сирҷонӣ, М. Шукуров, С. Табаров, Х. Мирзозода, М. Турсунзода, А. Сайфуллоев, Р. Ҳодизода, Х. Асозода, М. Имомзода, А. Кӯчарзода, А. Маҳмадаминов, Ш. Раҳмонов ва дигарон изҳори назар кардаанд, аммо ба таври муфассал омӯзиши таърихи эҷоди ин асар ба миён наомада буд.

Ҳамин аст, ки муаллифи диссертатсия таърихи эҷоди «Ёддоштҳо»-и С. Айнӣро дар асоси муқоисаи матнҳои чопии он мавриди таҳлилу таҳқиқ қарор додааст. Муҳаққиқ зимни таҳқиқи мавзӯи мазкур муайян кардааст, ки «Ёддоштҳо» дар як давраи муайян аз ҷониби нависанда таҳриру тағйир ёфта, аз лиҳози сохтор ва мундариҷа такмил гардидааст. Омӯзиш ва баррасии «Ёддоштҳо» аз лиҳози матншиносӣ имкон медиҳад, ки ҷараёни эҷод ва таърихи матни асар дар асоси матнҳои чопӣ муайян гардида, барои ба вуҷуд овардани матни саҳеҳ ва илмӣ он шароит фароҳам оварда шавад.

Диссертатсияи Шамшоди Чамшед аз муқаддима, ду боб, ҳашт фасл, ду зерфасл, хулоса ва феҳристи адабиёт таркиб ёфта, аз нигоҳи илмӣ ва мантиқӣ дуруст тарҳрезӣ шудааст. Дар муқаддимаи диссертатсия аҳамияти мавзӯи таҳқиқ, дараҷаи омӯзиши мавзӯъ, ҳадафҳои таҳқиқ, сарчашмаҳои таҳқиқ, навгонҳои илмӣ, метод ва усули таҳқиқ, аҳамияти назариву амалии таҳқиқ, боэътимоднокии

дастовардҳои диссертатсия, саҳми шахсии муаллиф, таъйини диссертатсия ва иттилоот оид ба натиҷаҳои он мушаххас шуда, нуктаҳои асосии ба ҳимоя пешниҳодшаванда таъйин гардидааст. Маълум мегардад, ки муаллиф зимни таълифи диссертатсия осори зиёди назариявии муҳаққиқони дохил ва хориҷи кишварро ба таври фарогир мавриди истифода қарор дода, андешаҳои ҷиро тақвият бахшидааст.

Боби аввали диссертатсия – «Тағйиру таҳрири сохторӣ ва мундариҷавии «Ёддоштҳо» аз чор фасл иборат буда, фасли сеюми он аз ду зерфасл таркиб ёфтааст ва ба таҳқиқи нақди матни осори С. Айнӣ, такмили сохторӣ, бандубаст ва таҳриру такмили мундариҷаи асар, инчунин тағйироти порчаҳои шеърӣ бахшида шудааст. Дар фасли аввали ин боб оид ба матншиносӣ, махсусан оид ба таърихи матни осори С. Айнӣ тавачҷуҳ шудааст. Дар ин фасл баён гардидааст, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон то ҳол таҳқиқи таърихи матни осори адибони муосир ва ба ҷопи илмӣ тайёр намудани матни осори онҳо дар сатҳи зарурӣ қарор нагирифтааст. Ин вазъ на танҳо ба мутахассисони соҳаи филология душворӣ меоварад, балки оммаи хонандагонро низ аз дастрасӣ ба матни саҳеҳ маҳрум месозад. Дар ин ҳолат, матншиносони тоҷикро мебоҷад дар таҳия ва нашри осори адибони муосири тоҷик таҳқиқоти нави илмӣ пеш гиранд. Омӯзиши матншиносии «Ёддоштҳо»-и устод С. Айнӣ ба ҳамин мақсад равона гардидааст (дисс. с. 21).

Зимни баррасии фасли дуюми боби аввал диссертант такмили сохтори «Ёддоштҳо»-ро ба миён гузоштааст. Дар ин фасл нақшаи таълифи асар, тағйирот ва таҳаввули матни асар бо далелҳои муътамад таҳлил гардида, тағйироти сохтори ҳар чор қисми «Ёддоштҳо» бо ҷадвалҳои муқоисавӣ нишон дода шудааст. Тавре аз диссертатсия бармеояд, «Ёддоштҳо» дар давоми солҳои 1948-1954 таълиф гардидааст. Маълум карда шудааст, ки «Ёддоштҳо» нахуст дар маҷаллаи «Шарқи сурх» 111 боб буда, дар нашрҳои китобӣ ба 146 боб расидааст.

Дар фасли сеюми боби аввали диссертатсия тағйиру таҳрири такмили мундариҷавии «Ёддоштҳо» баррасӣ гардида, муайян шудааст, ки масъулияти нависанда дар таълифи асарҳои ҳамвора зиёд мегардад. Аз мутолиаи ин қисмат равшан мешавад, ки «Ёддоштҳо» пеш аз ҳама аз нигоҳи мундариҷа тағйиру таҳрир гардидааст. Ин фасли диссертатсия ба ду зерфасл ҷудо гардида, дар он илова ва ихтисороте, ки ҳангоми таҳрири «Ёддоштҳо» ба вуқӯъ пайвастааст, мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст. Зимни таҳрир нависанда тасвири баъзе аз воқеаҳои асарро тафсил дода, гоҳо ба ихтисор низ даст задааст. Унвонҷӯ бо далелҳои муътамад нишон додааст, ки як қисми ихтисороте, ки дар матни китобии

соли 1949 (қисмҳои 1 ва 2), аз ҷумла дар боби “Падарам” сар задааст, пеш аз ҳама, аз бемасъулятии мутасаддиёни чоп мебошад. (дисс. с. 69-70).

Фасли чоруми боби аввал ба тағйироти порчаҳои шеърӣ иртибот дошта, бо мисолҳои ҷолиб таҳлилу баррасӣ шудаанд. Дар ҳақиқат, устод Айни дар матнҳои насрӣ низ порчаҳои шеърӣ истифода мекунад, зеро, ба қавли нависанда, хонандаи тоҷик шеърдонӣ ва шеърхониро дӯст медорад. Муаллифи диссертатсия дар ин фасл нахуст барои тақвияти андеша ба дигар асарҳои устод рӯчу кардааст, ки дар онҳо низ порчаҳои шеърӣ истифода шудааст. Мувофиқи таҳқиқот дар «Ёддоштҳо» 363 байт дар шаклҳои маснавӣ, ғазал, қасида, китъа, мусаммаат, мусаддас, рубоӣ ва ғ. баён шудаанд. Аз ин шумора 160 байт ба калами худи муаллиф тааллуқ дошта, 185 байт ба ашъори шоирони классикӣ муосири тоҷик ва 18 байт ба эҷодиёти даҳонии халқ мансуб мебошад (дисс. с. 79). Диссертант бамаврид тағйироти порчаҳои шеърӣ ба қисматҳо ҷудо карда, пайдарпай таҳлилу хулосабардорӣ кардааст.

Боби дууми диссертатсия “Тағйироти шакли матн ва масъалаҳои ҷопи илмӣ «Ёддоштҳо» номгузорӣ шудааст ва дар он забон ва услуби нигориши асар, матни куллиёти асар ба риштаи таҳқиқ кашида шуда, зарурати ҷопи илмӣ он ба миён гузошта шудааст. Дар фасли аввал тағйирот дар забони асар баррасӣ гардида, бо мисолҳои қонёқунанда таҳқиқу таъйини таъсири манфии як қатор саҳву хатоҳое, ки бо даҳолати муҳаррирон, нусхабардорон, ҳуруфчинон, мусахҳеҳон ҳангоми ҷопҳои гуногун пайдо шуда, сабаби костагиҳои забонӣ, услубӣ ва мазмуни матни «Ёддоштҳо» гардидаанд, нишон дода шудааст.

Дар фасли дууми ҳамин боб такмили услуби нигориши матнҳои минбаъдаи асар бо тақия ба таҳқиқоти Муҳаммадҷон Шукуров ва И.С. Брагинский баррасию хулосабардорӣ шудааст. Ҳамчунин барои эътимоднокии хулосаҳо аз матншиносони барҷаста иқтибос оварда шудааст. Хуб аст, ки диссертант ҳангоми баррасии масъала, махсусан зимни баррасии боби «Аввалин мулоқоти ман бо Ҳочӣ Абдулазизи Самарқандӣ» бо муҳаққиқон баҳс кардааст. (дисс. с. 53).

Фасли сеюми боби дуум ба баррасии матни куллиёти “Ёддоштҳо” бахшида шуда, ҳусну кубҳи он бо мисолҳо нишон дода шудааст. Дар ҳақиқат, матни куллиёти “Ёддоштҳо”, ки ҷилдҳои 6-ум ва 7-умро фаро гирифтааст, як андоза, мувофиқи талаботи илми матншиносӣ дар ҷумҳурии мо арзи вучуд карда, мутасаддиёни чоп хизматҳои шоён кардаанд. Диссертант зимни баррасии ин қисмати қор дар баробари муваффақиятҳои нашри куллиёти асар, камбудии онро низ нишон додааст, ки онҳо эътимоднок мебошанд. Инчунин, унвонҷӯ дар фасли мазкур ба барқароршавии шакли дурусти калимаю таркибҳо,

барқароршавии порча, ибора ва калимаҳои партофташуда ё тахрирфта, иловаҳои муҳаррирон, ихтисорот дар матн муваффақ мешавад.

Дар фасли чоруми боби мазкур зарурати чопи илмӣ асар бо чанд далел асоснок карда шудааст. Мулоҳизаҳои диссертант оид ба қисмати илмию маълумотдиҳии асар ҷолиб мебошад. Ба андешаи ӯ қисмати илмию маълумотдиҳии матни куллии «Ёддоштҳо» таҷдиди назар меҳаҳад, зеро имрӯз шароити мусоид, аз қабилӣ луғатномаҳои тафсирии гуногун, комусҳо ва дигар воситаҳои маълумотдиҳӣ (техника ва технологияи иттилоотӣ) барои хонандаи мутахассис фароҳам гардидааст. (дисс. с.157).

Хулосаҳои муаллифи диссертатсия низ ҷолиби тавачҷуҳ буда, чи тавре ки таъкид мешавад, «Ёддоштҳо» дар натиҷаи меҳнати зиёди нависанда хангоми таҳрири пайдарпай чун асари барҷастаи ёддошти мавқеъ пайдо кардааст. Ин мактаби омӯзишест дар таълифи асари бадеӣ барои адибон, аз ҷумла нависандагони ҷавон. Ҳамчунин, тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳо дар бандҳои ҷудогона ба таври возеҳу мушаххас пешниҳод гардидааст.

Диссертатсияи Шамшоди Ҷамшед дар умум қисми илмӣ-таҳқиқии муқаммал буда, аз нигоҳи равиши таҳқиқ ва асосҳои назариявӣ амалӣ қобили тавачҷуҳ мебошад. Натиҷаҳои бадастовардаи диссертант дар асоси таҳлилу таҳқиқи амиқи матншиносии фардӣ сурат гирифта, дар таҳким бахшидани рушди илмҳои суҳаншиносӣ аҳамияти махсус дорад ва барои дар оянда ривож додани қорҳои марбут ба омӯзиши нақди матни осори адибони муосири тоҷик ҳамчун таҳқирсии бозғитимод истифода мешавад.

Дар баробари муваффақиятҳо ва арзиши баланди назарӣ амалӣ дар диссертатсия баъзе норасиҳо низ ба назар мерасанд, ки дар сурати ислоҳи онҳо сифат ва аҳамияти илмӣ диссертатсия боз ҳам бештар мешавад:

1. Ходимони илмӣ Институти забон ва адабиёти ба номи Рӯдакии АМИТ дар ҳамдастӣ бо дигар муҳаққиқони соҳавӣ чанд сол аст, ки Куллии осори устод Айниро дар 22 ҷилд таҳия менамоянд. Ҷилдҳои 10 ва 11 ба «Ёддоштҳо» бахшида шудааст. Банди мисли ин диссертант дастхат ва ҳамаи нусхаҳои чопиро дар муқоиса бо ходимони шуъба санҷидаам. Дар матни Куллии пештара баъзе намунаҳои чоп шудаанд, ки носолим мебошанд ва мо онҳоро дар асоси дастхат ва матни мошинка барқарор кардаем. Устод А.Кучаров аз ин аҳвол хабар доштанд, як бор ҳам шогирдро бо мо рӯбарӯ накардаанд, ки аз ноҷӯриҳои матни асар ӯро низ огоҳ созем. Он гоҳ шогирд боз фикри андешаҳои солим ва тоза ба вуҷуд меовард.

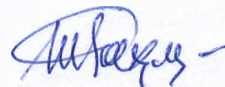
2. Айбу иллат ва хатоҳо дар матни осори устод Айнӣ “Ёддоштҳо” хеле зиёд дучор мешаванд, ки дар сари онҳо ба мулоҳиза расидан мисли чанговарон ба чанг даромадан аст. Ин шогирди чанговар ханӯз аз кордонию маҳорат камтар огоҳ мебошад, тадричан ба дараҷаҳои баланд расида метавонад.

Дар охир бояд гуфт, ки диссертатсия хеле хуб навишта шуда, хонандагонро мукамал қонеъ мегардонад. Раҳбари коромӯз Устод Кучаров донишманди намоёни соҳаи матншиносӣ буда, шогирдонашро ҳам мисли худ дар илм бозавқ тарбия менамояд.

Автореферати диссертатсия ва мақолаю маводи чопии муаллиф, ки дар онҳо муҳтавои асосии кор ва хулосаю натиҷагирии илмӣ инъикос ёфтаанд, мазмун ва муҳтавои асосии диссертатсияро хуб ифода кардаанд.

Ба боварӣ метавон хулоса кард, ки рисолаи Шамшоди Ҷамшед ҷавобгӯи меъёрҳо ва талаботи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон буда, муаллифи он ба дарёфти дараҷаи илмии доктори фалсафа (PhD), доктор аз рӯйи ихтисоси 6D020500 – Филология арзанда ва сазовор мебошад.

Доктори илмҳои филологӣ, профессор,
мудири шуъбаи адабиёти муосири
Институти забон ва адабиёти ба номи
Рӯдакии АМИТ

Раҳмонов
Шоҳзамон
Абдуқодирович

Имзои Раҳмонов Ш. А.-ро тасдиқ мекунам
Мудири шуъбаи кадрҳои Институти
забон ва адабиёти ба номи Рӯдакии АМИТ Нарзикулова Ҳ.

Нишонӣ: 734025, Ҷумҳурии Тоҷикистон,
шаҳри Душанбе, х. Нусратулло Махсум, 61/1
Тел: +992 (37) 221-70-30; (+992) 904-18-66-48.
E-mail: sohzamon-46@mail.ru

“12” март соли 2021